

Motion till riksdagen 2013/14:Ub450

av **Shadiye Heydari och Lars Johansson (S)**

Social investeringsstrategi

Förslag till riksdagsbeslut

Riksdagen tillkännager för regeringen som sin mening vad som anförs i motionen om att utifrån problembeskrivningarna i denna motion inrätta en kommission för att med sakkunskap och reformistisk fantasi utarbeta en social investeringsstrategi med barnperspektiv för att över tid utjämna skillnader i kognitiv förmåga i befolkningen, främja social rörlighet mellan generationer och motverka segregering och polarisering i kunskapssamhället.

Motivering

Vi är på väg in i vad vi kallar kunskapssamhället. Över hela linjen ökar kraven på utbildning, flexibilitet och kompetens i arbetslivet. Efterfrågan på okvalificerat arbete har avtagit i flera decennier. Den kognitiva förmågan blir alltmer utslagsgivande för människors livschanser. Det handlar om funktioner i hjärnan som hjälper oss att förstå, lagra och använda information. Kognitionen omfattar bland annat minne, inläring, språk, problemlösning, uppmärksamhet och koncentration.

Utvecklingspsykologer talar om för oss att en individs kognitiva förmåga formas av både arv och miljö, men tvillingstudier visar att så mycket som upp till 60 procent av variationen mellan människor beror på stimulansen under den tidiga barndomen (Hunt 1995). De sex första levnadsåren – och i synnerhet det andra och tredje – är av avgörande betydelse som en formativ fas för individen. Nyare forskningsrön visar att skolans möjligheter att i efterhand kompensera för bristande kognitiv stimulans under tidiga levnadsår är mycket begränsad (Esping-Andersen 2009).

Det betyder att skillnader i uppväxtmiljö och föräldrars förutsättningar att forma familjen till en stimulerande och lärande krets blir en hävstång för ökad ojämlikhet i kunskapssamhället.

Fel! Okänt namn på

Vi ser i dag tilltagande kontraster i storstäderna, mellan å ena sidan miljonprogrammets förorter med låga utbildningsnivåer och inkomster, hög arbetslöshet och svaga skolresultat, och å den andra välbeställda villaområden och innerstadsdelar som uppvisar den rakt motsatta socioekonomiska bilden. Vi befinner oss i en polariserande samhällsutveckling där det sociala arvets grepp hårdnar.

OECD genomför vart tredje år s.k. PISA-undersökningar i 70 länder. Det är ett test av femtonåringars språkliga, naturvetenskapliga och matematiska färdigheter. Det är inte så mycket kunskapsprov utan kan, i synnerhet i den matematiska delen, ses som ett kognitivt test. Med resultaten från PISA-undersökningarna kan vi jämföra fördelningen av kognitiv förmåga i befolkningarna i olika länder. Skillnaderna är betydande. Utesluter vi en rasistisk förklaring som saknar evidens, att det skulle ha sin grund i genetiska skillnader mellan olika nationaliteter, måste vi erkänna att människors levnadsvillkor och hur de formas av traditioner, materiella omständigheter och politik är av central betydelse i sammanhanget (OECD 2010).

Med data från PISA-undersökningarna kan man faktiskt beräkna ginikoefficienten, dvs. ett mått som brukar användas för att beskriva inkomstskillnader, för spridningen av kognitiv förmåga i befolkningen. För Förenta staternas del blir den dubbelt så hög (0,16) som för Danmark (0,08). Jämlikhet handlar inte bara om inkomster. En viktig dimension i sammanhanget är folkhälsan. Det finns forskning som visar att en ökning av den kognitiva förmågan med 15 IQ-enheter reducerar den allvarliga sjukligheten med en tredjedel (Bremberg 2010).

De svenska resultaten i PISA-undersökningarna har under senare tid försämrats på ett alarmerande sätt. Mellan åren 2003 och 2009 nära fördubblades andelen 15-åringar som inte når upp till vad som kallas PISA-minimum (nivå två) i den matematiska delen, från 12 till 21 procent. Vi närmar oss de stora klyftornas Förenta staterna, där 23 procent av femtonåringarna hamnar under PISA-minimum, att jämföra med exempelvis Finland där det bara är åtta procent. Att inte nå upp till PISA-minimum är att ha svårt att förstå och använda sig av mycket enkel information. I klartext är det att vara mer eller mindre kognitivt dysfunktionell i kunskapssamhället.

I Sverige handlar det om att var femte person i denna ålderskull, som i år fyller 19 och står på tröskeln till vuxenlivet, löper hög risk att genom hela livet bli inlåst i en marginaliserad position till följd av svaga förutsättningar att svara mot de nya högre kraven i arbetslivet. Genom det sociala arvets mekanismer är risken också hög för att marginaliseringen överförs till kommande generationer.

När resultaten av 2009 års PISA-undersökning publicerades drog en del socialdemokratiska ledarskribenter slutsatsen att vi nu ser resultatet av major Björklunds kasernpedagogik. Den förtjänar förvisso kritik, men här finns nog förklaringen längre tillbaka i tiden. De femtonåringar som presterade bättre år 2003 var födda år 1988 och tillbringade sina första sex, för den kognitiva utvecklingen avgörande, levnadsår i ett annat samhälle än de femtonåringar som presterade sämre år 2009 och var födda år 1994. År 1988 fanns praktiskt taget ingen arbetslöshet i Sverige. Av dem som föddes år 1994 drabbades

många inte bara av sämre socioekonomiska villkor under de första levnadsåren till följd av föräldrars arbetslöshet, vilket vi vet har en negativ inverkan på familjens förutsättningar att vara en stimulerande och lärande uppväxtmiljö. De drabbades dubbelt av att barn till arbetslösa på 1990-talet utestängdes från den offentliga barnomsorgen och därmed gick miste om förskolans insatser för att kompensera för bristande kognitiv stimulans i familjen.

Allmän förskola av hög pedagogisk kvalitet är en hörnsten för en social investeringspolitik för att främja goda utvecklingsvillkor för alla barn. Forskningen visar entydigt att barn under det första levnadsåret bör vårdas av familjen, men därefter har pedagogisk offentlig barnomsorg en mycket gynnsam inverkan på människors kognitiva utveckling. Av PISA-data framgår att barn som deltagit i tidig barnomsorg, under andra och tredje levnadsåren, signifikant uppvisar högre testpoäng än barn som inte har gjort det, exempelvis i Danmark med i genomsnitt tio procent. Störst är effekten för individer som växer upp i familjer med sämre förutsättningar att vara lärande och stimulerande miljöer (Bennett 2008, Esping-Andersen 2009).

Sedan år 2003 har barn till arbetslösa rätt till förskola i Sverige från treårsåldern, dvs. det fjärde levnadsåret, men i många kommuner är denna rätt begränsad till halv vistelsetid. Som regel är barn till föräldrar som lever på försörjningsstöd uteslutna från barnomsorgen till det fjärde levnadsåret (Lorentzi 2011). Då får de enligt lag rätt till 15 timmars vistelsetid i veckan. Men nära 15 procent av barnen går överhuvudtaget inte i förskolan. Vi kan på goda grunder anta att individer som är i störst behov av barnomsorgens kompensatoriska insatser mot bristande kognitiv stimulans i hemmen är överrepresenterade i dessa grupper. Täckningsgraden för barn under de andra och tredje, för den kognitiva utvecklingen viktigaste, levnadsåren är 39,5 procent i Sverige, vilket är under genomsnittet för de nordiska länderna om 45,2 procent, och mycket lägre än Danmarks 61,7 procent (Lohman, Peter, Rostgaard & Spiess 2009).

Kvaliteten i barnomsorgen är en nyckelfråga. Nobelpristagaren James Heckman beräknar att varje US-dollar som investeras i kvalitetshöjning (antalet barn per pedagogisk personal) ger en avkastning om 5,60 US-dollar för samhället i form av framtida effekter på sysselsättning, kriminalitet och försörjningsstöd (Carneiro & Heckman 2003). I Sverige har kostnaden per barn i förskolan reducerats med 22 procent mellan åren 1980 och 2005 (Börjesson 2008). I många kommuner viktas anslagen till grundskolan efter socioekonomiska kriterier, men inte till förskolan trots att forskningen visar att de utjämnande effekterna av detta skulle vara väsentligen mycket större. Vi ser att det på en rad punkter finns en betydande utvecklingspotential för en socialdemokratisk barnomsorgspolitik som utjämnar livschanser och motverkar segregation.

Ytterligare en omständighet för försämringen av de svenska resultaten i PISA-undersökningarna är att andelen 15-åringar som tillbringat sina första levnadsår i ett annat land under omständigheter som fick familjen att fly och söka asyl i Sverige var högre bland dem som testades år 2009 än år 2003. Även efter rensning för moderns utbildningsnivå, föräldrarnas socioekonomiska status och antal böcker i hemmet kvarstår en skillnad till immigranternas

Fel! Okänt namn på

nackdel i PISA-undersökningarna i praktiskt taget alla västliga och nordliga EU-länder, inklusive Sverige. De sämre utsikterna på arbetsmarknaden för dessa ungdomar har således inte bara sin förklaring i diskriminering.

När det gäller barn och ungdomar i flyktingfamiljer som kommer hit i skolåldern måste skolans insatser i mycket högre grad än tidigare anpassas efter individernas förutsättningar och förkunskaper. Undervisning i kärnämnen bör under de första åren så långt det är möjligt tillhandahållas på hemspråk. Det är ett angeläget forskningsfält att finna evidensbaserade, ick-estigmatiserande metoder att stödja dessa barn och ungdomar, både med direkta samhällsinsatser och genom att stärka föräldrarnas förutsättningar att investera i sina barn. Anställningsfrämjande åtgärder bör i sammanhanget betraktas som högprioriterade inte bara för individens del utan också som en investering i nästa generations humankapital. Den mest effektiva insatsen mot barnfattigdom är att se till att modern är förvärvsarbetande.

Den brittiska Marmotrapporten för bättre folkhälsa lanserar vad som kallas proportionell universalism i socialpolitiken. Det är en väg att stödja dem med större behov som kringgår problematiken att selektiva insatser riskerar att kränka familjens integritet, blir stigmatiserande och motverkar sitt syfte. Det handlar om att öka kunskapen om riskfaktorer, utifrån dessa identifiera var riskgrupper finns och proportionalisera generella insatser på gruppnivå för att minska riskerna. Ett exempel som vi redan tillämpar i många kommuner är att resurser till grundskolan viktas efter socioekonomiska kriterier. Marmotrapporten föreslår att offentliga medel till alla verksamheter som på olika sätt har inverkan på barns och ungdomars utveckling ska fördelas efter ”den sociala gradienten” (UCL 2011).

En annan faktor som är av betydelse för barns kognitiva utveckling är helt enkelt hur mycket tid föräldrarna ägnar åt dem. Högutbildade föräldrar lägger sammantaget avsevärt mycket mer tid på aktiviteter med sina barn än lågutbildade. Skillnaden handlar om fäderna (Esping-Andersen 2009, Hook 2006).

I den övre delen av den socioekonomiska skalan ser vi i dag i stort sett jämställda parbildningar, där kvinnan har egen kvalificerad yrkeskarriär och männens tidsinvesteringar i sina barn har ökat dramatiskt under senare decennier. Längre ner på skalan ökar kvinnans ekonomiska beroende av mannen till följd av deltidsarbete och lägre löner i kvinnodominerade yrken – och desto mer får hon ta ansvaret för hushållsarbete och barnomsorg. Detta handlar inte speciellt om särskilt utsatta grupper utan rör i varierande grad stora skikt i befolkningen. Men problematiken skärps nedåt längs den socioekonomiska skalan. Obalansen är allra mest akut bland marginaliserade skikt med en hög frekvens av immigranter. Här är kvinnors utbildningsnivå och förvärvsgrad mycket låg i kombination med patriarkaliska normer från andra kulturer – och fäderna är praktiskt taget frånvarande i omsorgerna av de små barnen.

Nu är inte infödda svenskar fria från traditionella värderingar heller, även om det är en överdrift att som Gudrun Schyman gjorde gällande att det är samma förtryckande strukturer här som bland talibaner i Afghanistan. Stefan Svallfors (2004) har visat att arbetarklassen i fördelningspolitiska frågor står till vänster om medelklassen, men i moral- och värderingsfrågor tenderar

både dess män och kvinnor att vara mer konservativa. Det handlar bland annat om synen på könsroller.

Att jämställdheten är ojämnt fördelad över den socioekonomiska skalan bekräftas av studier av uttaget av föräldraförsäkringen. Fäder med låga inkomster tar ut föräldraledighet i mindre utsträckning än fäder med högre inkomster. Det finns också en korrelation mellan föräldrarnas inkomster. Ju högre inkomst fadern har desto högre inkomst har också modern och skillnaden dem emellan avtar. Omvänt gäller att i familjer där mannen har låg inkomst tenderar även kvinnan att ha det – men hennes är lägre än mannens (SOU 2003).

Esping-Andersen (2009) påpekar att forskningen visar att ju starkare förhandlingsposition kvinnan har i parrelationen, desto större ansvar tenderar mannen att ta för det reproduktiva arbetet och relationen blir mer jämställd. I den krassa värld vi lever avgörs kvinnans förhandlingsposition i stor utsträckning av i vilken grad hon bidrar till hushållets försörjning. I sammanhanget ter sig Gustav Möllers linje som socialminister på 1940-talet, i en tid när hemmafruidealet dominerade i Sverige och flertalet kvinnor saknade egen inkomst, att barnbidraget alltid skulle gå till modern, som intuitivt genial. Det kan knappast råda något tvivel om att makten över barnbidraget förstärkte kvinnors förhandlingspositioner i familjerna under efterkrigsdecennierna.

Reformer som i dag understödjer kvinnors förhandlingspositioner i familjerna i den nedre delen av den socioekonomiska skalan, och därmed verkar utjämnande för människors livschanser genom att öka den sammanlagda tid föräldrar ägnar åt sina barn till följd av fädernas större engagemang, skulle på en och samma gång både försvaga grunden för rigida och konservativa värderingar och bli en motverkande kraft till de starka tendenser vi ser till polarisering i kunskapssamhället. Det handlar inte så mycket om att påverka attityder för att åstadkomma samhällsförändringar, utan att i reformistisk anda verka i den motsatta riktningen.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att det finns mycket starka mekanismer för en social polarisering i kunskapssamhället, som tar sig tydligast uttryck i storstadsområdenas segregation i utsatta stadsdelar med svaga skolresultat, hög arbetslöshet, låga inkomster och dålig folkhälsa, och å den andra välbeställda villa- och innerstadsområden som visar den rakt motsatta socioekonomiska bilden. Det sociala arvets grepp hårdnar och förstärker klyftorna. Traditionell omfördelningspolitik förmår inte att motverka den humankapitalförstörelse vid den socioekonomiska skalans nedersta delar som detta leder till. Det fordras en helt ny ansats av en social investeringsstrategi med inriktning på barnperspektiv och tidiga insatser för att utjämna människors förutsättningar och livschanser.

Argumenten för detta är utomordentligt starka, inte bara utifrån en humanistisk strävan att främja jämlikhet och social rättvisa. Det gäller även att i majoritetens intresse minimera kostnader för att i efterhand försöka komma till rätta med sociala missförhållanden, kriminalitet och utbrott av våldsverkan som inte kan tolereras i ett civiliserat rättssamhälle. Til syvende og sidst handlar det om att investera i humankapitalet för att mobilisera alla mänskliga

Fel! Okänt namn på

resurser och rusta ett Sverige med en åldrande befolkning att stå starkt inför utmaningarna i morgondagens globaliserade kunskapssamhälle.

Vi föreslår därför att regeringen får i uppdrag att utifrån problembeskrivningarna i denna motion inrätta en kommission för att med sakkunskap och reformistisk fantasi utarbeta en social investeringsstrategi med barnperspektiv för att över tid utjämna skillnader i kognitiv förmåga i befolkningen, främja social rörlighet mellan generationer och motverka segregering i kunskapssamhället.

Stockholm den 2 oktober 2013

Shadiye Heydari (S)

Lars Johansson (S)